

УДК 343.211.3:343.123.1

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
начальник Головного управління
Національної поліції в Харківській області*

**УМОВИ ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ
В РАЗІ ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З ТРАНСПОРТНИХ
ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ ПІДРОЗДІЛАМИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

Стрімке вдосконалення технічних характеристик різних засобів зв'язку як невід'ємний фактор розвитку інформаційного суспільства зумовлює не лише динамічну появу нових технічних можливостей

для спостереження, відбору та фіксації змісту телефонних розмов, перехоплення й копіювання інформації, іншої інформації та сигналів (SMS, MMS, факсимільний зв'язок, модемний зв'язок тощо), які передаються телефонними каналами зв'язку, а й потребує дослідження теоретико-правового потенціалу, спрямованого на встановлення умов гарантування прав і свобод людини у разі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами Національної поліції України (НПУ).

Зазначеній проблематиці присвячено дослідження українських і зарубіжних криміналістів, процесуалістів і вчених у сфері оперативно-розшукової та процесуальної діяльності, серед яких Б. І. Бараненко, Б. Т. Безлепкін, А. В. Белоусов, В. В. Гевко, В. А. Глазков, В. А. Дашко, Є. О. Дідоренко, Є. А. Доля, І. М. Доронін, А. М. Єфремов, В. І. Жажицький, С. Ю. Ільченко, С. А. Кириченко, Ю. П. Кобець, О. Г. Ковальов, І. П. Козьяков, В. А. Колеснік, В. І. Лазарева, А. О. Ляш, В. Т. Маляренко, М. А. Погорецький, Б. Г. Розовський, В. Б. Рушайло, В. А. Селюков, І. В. Сервецький, В. М. Тertiшник, О. Г. Цветков, М. Є. Шумило та інші. Однак аналіз відповідної літератури свідчить, що стан наукової розробки теоретичних і прикладних засад, зокрема стосовно змісту умов гарантування прав і свобод людини в разі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ, потребує більш глибокого вивчення.

Стосовно зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ вважаємо, що головним завданням як законодавця, так і правозастосовника є розробка, впровадження в практику та бездоганне дотримання правових норм, що забезпечують, з одного боку, виконання функцій держави щодо забезпечення національної та громадської безпеки, захисту прав фізичних та юридичних осіб від протиправних посягань, а з іншого – виключають необґрунтоване порушення або обмеження конституційних прав і свобод людини.

Наведемо слушну думку В. О. Глушкова, який зазначив, що з метою недопущення безпідставного втручання у сферу особистого життя людини, обмеження інших визначених Конституцією України та міжнародними нормативними актами прав людини у КПК України передбачено досконалий механізм, що забезпечує дотримання законності провадження НС(Р)Д [1, с. 74; 2]. Частиною такого механізму є визначені кримінальним процесуальним законом підстави здійснення НС(Р)Д [1, с. 67].

Стосовно зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ КПК України передбачає, що прокурор

або слідчий за погодженням із прокурором зобов'язані звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування. У разі, постановлення слідчим суддею ухвали про відмову у втручання у приватне спілкування нове клопотання може бути подане прокурором або слідчим лише з новими відомостями. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами Національної поліції України, згідно з ч. 2 ст. 246 КПК України, може проводитися виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких та особливо тяжких злочинів у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб [3].

Законодавець передбачив як одну з умов гарантування прав і свобод людини в разі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ правомірність використання інформації, здобутої внаслідок проведення такого контролю. Із цього приводу зазначимо, що, якщо в результаті проведення НС(Р)Д буде виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у цьому кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка виноситься за клопотанням прокурора (ст. 257 КПК України). У такому разі слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами КПК України й відмовляє у його задоволенні, якщо прокурор, крім іншого, не доведе законність отримання інформації та наявність достатніх підстав вважати, що вона свідчить про виявлення ознак кримінального правопорушення.

Серед зазначених умов гарантування прав і свобод людини в разі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ слід указати на законодавчу заборону втручатись у приватне спілкування захисника та священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим або виправданим (ч. 5 ст. 258 КПК України). Невід'ємною умовою гарантування прав і свобод людини в разі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж є законодавча вимога непоширення відомостей щодо приватного життя осіб. Із цього приводу зазначимо, що забороняється доступ сторонніх осіб до відомостей про іншу особу. Інформація про громадян і їх персональні дані належить до конфіденційної інформації, яка не підлягає розголошенню [4, ст. 11]. Тому з метою забезпечення дотримання прав і свобод людини у кримінальному провадженні під час зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами Національної поліції КПК України встановлено певні гарантії, а саме:

- забороняється виготовлення копій протоколів про зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж і додатків до них;

- забороняється використання матеріалів про зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж для цілей, не пов'язаних з кримінальним провадженням, або ознайомлення з ними учасників кримінального провадження чи будь-яких інших осіб;

- особам, які мали доступ до матеріалів кримінального провадження або ж брали участь у проведенні контролю за телефонними розмовами, забороняється розголошувати відомості, які були отримані;

- якщо в результаті зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж були отримані відомості, які не містять інформації про вчинення заборонених дій, то такі відомості підлягають обов'язковому знищенню. Так, ч. 12 ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачає, що одержані внаслідок ОРД відомості, що стосуються особистого життя, честі й гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій, зберігання не підлягають і повинні бути знищені;

- особи, які мають право на ознайомлення з протоколами контролю за телефонними розмовами, попереджаються про кримінальну відповідальність за розголошення інформації про приватне (особисте чи сімейне) життя інших осіб (ст. 254 КПК України).

Наступною умовою гарантування прав і свобод людини в разі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж є законодавча вимога щодо збереження інформації, отриманої внаслідок втручання у приватне спілкування. Зазначимо, що відповідно до ст. 259 КПК України, якщо прокурор має намір використати під час судового розгляду як доказ інформацію, отриману внаслідок втручання у приватне спілкування, або певний її фрагмент, він зобов'язаний забезпечити збереження всієї інформації або доручити слідчому забезпечити таке збереження. Більше того, якщо проаналізувати кримінальне процесуальне законодавство, технічні засоби або ж первинні носії інформації (фонограми) повинні зберігатися до закінчення строку касаційного оскарження судових рішень, оскільки вони можуть стати предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів у порядку, передбаченому законодавством. Завдяки аналізу саме глави 21 КПК України стає зрозумілим, що законодавець жодним чином не передбачив строки, протягом яких повинні зберігатися матеріали про

зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ. Тож, залишається актуальним питання, яким чином протягом невизначеного терміну зберігати отримані відомості.

Вважаємо за необхідне запропонувати визначити термін зберігання носіїв інформації, отриманої під час зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ. Зважаючи на специфічність записаної інформації, а також на те, що вона може стосуватися не лише осіб, щодо яких знімалась інформація з транспортних телекомунікаційних мереж, вважаємо доцільним установити як термін знищення цих матеріалів момент після набрання вироком у провадженні законної сили.

Наступною умовою гарантування прав і свобод людини щодо зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ є обов'язок прокурора у встановлені законом строки повідомити підозрюваного та його захисника про факт і результати його проведення (ст. 253 КПК України). У такому разі в осіб, конституційні права яких були тимчасово обмежені, підозрюваного та захисника з'являється право на оскарження неправомірності зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ. Відповідне повідомлення про факт і результати втручання у приватне спілкування здійснюється протягом дванадцяти місяців із дня його припинення, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом.

Переконані, що така умова гарантування прав і свобод людини щодо зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж не відповідає засаді змагальності, адже в особи, щодо якої підрозділами НПУ проводився контроль за її телефонними розмовами, обмежуються право на захист і право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності. Враховуючи характерні ознаки контролю за телефонними розмовами, зокрема конспіративність, в осіб, права яких були обмежені, відсутні реальні можливості доводити незаконність обмеження таких прав.

Слід зауважити, що чинним законодавством не врегульовано процедуру оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора стосовно зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ та й узагалі НС(Р)Д, адже скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора можуть бути подані до слідчого судді суду першої інстанції. Вважаємо, що положення ч. 1 ст. 303 КПК України з цього приводу також є недосконалим. Тому пропонуємо доповнити ст. 247 КПК України частиною 4 такого змісту: «Скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого та прокурора подаються особою до слідчого судді апеляційного суду,

найбільш територіально наближеного до апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування».

Враховуючи характер та особливості зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ, дозвіл на його проведення, відповідно до чинного оперативно-розшукового та кримінального процесуального законодавства, надається суддею апеляційного суду. Якщо ж треба зняти інформацію з транспортних телекомунікаційних мереж щодо суддів, працівників суду та правоохоронних органів чи у приміщеннях судових і правоохоронних органів, зазначене клопотання може розглядатися слідчим суддею за межами територіальної юрисдикції органу досудового розслідування, який здійснює розслідування.

Важливою умовою гарантування прав і свобод людини в разі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж є відомчий контроль. Кримінальним процесуальним та оперативно-розшуковим законодавством передбачено персональну відповідальність за дотримання законності безпосередньо під час організації та зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ, яка покладається на керівників цих підрозділів. Саме відомчий контроль у разі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ охоплює етапи підготовки, безпосереднього проведення та подальшої роботи з результатами здійсненого контролю над телефонними розмовами. У разі проведення зазначеного контролю за зняттям інформації з телекомунікаційних мереж керівники відповідних підрозділів НПУ вживають комплекс заходів, що забезпечує їх законність та обґрунтованість. Водночас відомчий контроль може передувати судовому контролю та прокурорському нагляду, здійснюватися під час і після закінчення контролю за телефонними розмовами.

Висновок. Варто зазначити, що до умов гарантування прав і свобод людини в разі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ слід віднести законодавчо визначені підстави та порядок такого зняття інформації, використання отриманої інформації, непоширення відомостей щодо приватного життя окремих осіб, що були отримані під час проведення контролю, а також систему гарантій законності, що забезпечує захист від безпідставного зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж підрозділами НПУ, а саме дієвий прокурорський нагляд, судовий контроль і відомчий контроль, високий професіоналізм підрозділів НПУ, низький рівень корупції суб'єктів,

наділених правом проведення контролю за телефонними розмовами, та громадський контроль за їх діяльністю.

Список бібліографічних посилань

1. Глушков В. О., Білічак О. А. Гарантії дотримання конституційних прав особи у провадженні негласних слідчих (розшукових) дій. *Актуальні проблеми держави та права*. 2013. Вип. 67. С. 65–75.

2. Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на обмеження окремих конституційних прав громадян під час здійснення оперативно-розшукової діяльності на стадіях дізнання і досудового слідства : постанова Пленуму Верховного Суду України від 28.03.2008 № 2 : ред. від 04.06.2010 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-08> (дата звернення: 27.10.2019).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI : ред. від 18.10.2019 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 27.10.2019).

4. Про інформацію : закон України від 02.10.1992 № 2657-XII : ред. від 16.07.2019 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2657-12> (дата звернення: 27.10.2019).

Одержано 29.10.2019